

NUMISMATICA PANNONICA

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK
125. ÉVFORDULÓJÁRA

2020

ACTA NUMISMATICA HUNGARICA
SUPPLEMENTUM III

NUMISMATICA PANNONICA
III

ALFÖLDI ANDRÁS SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL

A MAGYAR NUMIZMATIKAI TÁRSULAT ANTIK NUMIZMATIKAI
MŰHELYE ÁLTAL 2020. SZEPTEMBER 14-ÉN MEGRENDEZETT ONLINE
KONFERENCIA TANULMÁNYKÖTETE

BUDAPEST 2021

NUMISMATICA PANNONICA III

EMLÉKKONFERENCIA ALFÖLDI ANDRÁS
SZÜLETÉSÉNEK 125. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL

Sorozat főszerkesztő:

VIDA ISTVÁN

Szerkesztő:

JUHÁSZ LAJOS

Online elérhetőség: <http://acta.numizmatika.org>

E-mail: numismaticapannonica@gmail.com

© Magyar Numizmatikai Társulat, Antik Numizmatikai Műhely

Borító design: Váczi Gábor

ISBN 978-615-81521-2-9

Budapest 2021

Tartalom

Előszó.....	7
Rövidítésjegyzék.....	9
TORBÁGYI Melinda Az eraviscus pénzverés.....	11
JUHÁSZ Lajos Antik érmek az Ipoly mentén.....	23
SZABÓ Melinda Szervezeti váltás a poetoviói vámhivatalban.....	37
FEHÉR Tamás – JUHÁSZ Lajos Újabb thrákiai medalionok Brigetióból.....	47
REDŐ Ferenc A Nahr Ibrhim-i kincs kutatástörténete.....	55
BARNA Ferenc Pénzek és pénznevek a Panegyrici Latini dicsőítő beszédeiben.....	67

Újabb thrákiai medalionok Brigetióból

FEHÉR TAMÁS* – JUHÁSZ LAJOS**

Already in the middle of the 20th c. László Barkóczi and András Kerényi pointed out that there are a surprisingly high number of Greek provincial medallions discovered in Brigetio (Komárom-Szöny), primarily minted in Thrace. This paper adds four new coins recently discovered to the extensive material already published. Fortunately, their findspots are also known, thus giving new insight in the use and diffusion of the provincial medallions.

Már a korábbi kutatás¹ is felfigyelt a görög feliratú, különösen a thrákiai kibocsátású „medalionok”² nagy számára Brigetióban. Ennek megfelelően időről-időre készültek összegzések,³ melyek az addig előkerült darabokat vették számba, illetve próbáltak magyarázatot találni erre a kiugró jelenségre. Mi is kettős célt tűztünk ki előadásunkkal majd pedig a jelen cikkkel: egyrészt tudósítani négy⁴, a kutatás számára eddig ismeretlen darabról, majd pedig egy jelenlegi összegzést adni darabszám tekintetében, illetve medalionok nagyszámú jelenlétének lehetséges magyarázatához adalékokkal szolgálni.

Katalógus (az előkerülés időrendjében)

Mind a négy új darab fontos adalékkal szolgál a kutatás számára. Az első kettő (Kat. 1 és 2) azért, mert noha mára eltűntek a nemzetközi műtárgy-kereskedelem útvesztőjében, de egykori birtokosuk részletes leírásának hála, melyet a szerzők rendelkezésére bocsátott, az érmék által hordozott információk mégsem veszttek el. A második kettő pedig azért, mert túl numizmatikai-tudományos értékükön, listánk azon kevés tételei közé tartoznak, amelyek hiteles lelőhellyel rendelkeznek, ti. ásatások során kerültek elő.

Kat. 1

Tekintve, hogy a darabról pontos leírás vagy fényképfelvétel nem készült így teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, hogy minden részletében megegyezik az ismert (publikált) darabokkal, de a gyűjtő leírása alapján egyértelműen az alábbi érme ismerhető fel:

Severus Alexander (222-235) bronzmedalion, Perinthus, Thrákia.

Előlap: AV K M AVP CEV AΛEΞΑΝΔΡΟC

Jobbra néző babérkoszorús ruhás, mellpáncélos büszt.

* Magyar Numizmatikai Társulat (fehertam@gmail.com)

** ELTE Régészettudományi Intézet (juhasz.lajos@btk.elte.hu)

1 Pl. BARKÓCZI-KERÉNYI 1958.

2 E helyütt nem kívánjuk a medalionok fogalmi meghatározásának kérdését érinteni, ám mindben közös, hogy az átlagosnál nagyobb, legalább 35mm átmérőjű lapkára verték őket.

3 BÍRÓNÉ-SEY 1977; FMRU III.

4 A Numismatica Pannonica III konferencián még csak három medalionról tettünk említést, noha előtte pár héttel került elő egy újabb, cikkünk szempontjából a negyedik darab, nagyon szennyezett állapotban és csak a restaurálást követően, a kézirat készülte során derült ki, hogy „témába vág” így annak cikkünkbe illesztése mellett döntöttünk. Bár kisebb méretű, ezért témánkon kívül esik, de érdemes megjegyezni, hogy ugyanezen az ásatáson előkerült III. Gordianusnak egy hadrianopolisi bronz is (BMC 43,CN 7046, 7059–7060, 7136–7138, 7572). Horváth Szulamit Emmának ezúton köszönjük önzetlen munkáját e két darab, illetve az ásatás többi fémleletének restaurálásával kapcsolatban.

Hátlap: ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ ΙΩΝΩΝ Β ΝΕΩΚΟΡΩΝ

Zeusz szemben ül paterát és sceptrumot tartva, lábánál sas. Hélios quadrigán jobbra fent szemben a bal oldalon, bikák húzta bigán látható Selenével. Gaia és Thalassia támaszkodó alakja Zeusz lába alatt, mindez a zodiákus 12 jegyéből álló körben.

SCHÖNERT 1965, 243/789; CN 13198⁵

Fig. 1. A brigetióiival megegyező típusú darab a párizsi Cabinet des médailles-ből (<https://gallica.bnf.fr/edit/conditions-dutilisation-des-contenus-de-gallica>)

A nemzetközi árverési adatbázisokban jelenleg, 2021 májusában négy eredeti darab található a historikus tételek között. Ezekből kettőt 2011 előtt árvereztek, tehát biztosan nem lehetnek azonosak az általunk tárgyalt darabokkal, míg a másik kettő a sérüléseik és a proveniencia illetve a patina színe⁶ miatt nem jönnek számításba.

Kat. 2

Görögnyelvű medalion előlapján III. Gordianus és Tranquilina szembenéző büsztjei. Átmérő: kb. 45-46 mm. Hátlapján templom, tympanonjában szalagos koszorú. A szélén gyöngyör futott, amin kívül még 3-4 mm-nyi lapka volt. A visszaemlékezés szerint vörös patinája volt, és a néhai Szabados fivérek találták fémkeresős tevékenység során. Működési területükből ítélve az előkerülési hely valószínűleg a katonaváros, esetleg maga a tábor (MOLAJ városrész) lehetett.

Sajnos a további információ nem áll rendelkezésre a darabról melyet Kat. 1. darabmal 2011-ben elloptak, és valószínűleg külföldre került.⁷ Pontosan ilyen elő- és hátlapi ábrázolással bíró érmet eddig nem sikerült a katalógusokban fellelni és csak feltételesen szerepeltetjük a cikkben, mint thrák kibocsátású medaliont.

Kat. 3

Caracalla és Geta 198–209

Perinthus, Thracia AE medalion 35 mm 15,88 g 8h

Előlap: [K M AV ANTVNEINO]C KAI Π CE – Π Γ [ETA KAICAP]

Caracalla és Geta egymással szembeforduló ruhás, páncélos ifjú büsztje, előbbi fején babérkoszorú.

Hátlap: AKTIA – ΠΥΘ - ΙΑ // ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑ / ΠΕΡΙΝΘΙΩΝ / [N]ΕΩΚΟΡΩ[N]

Agonisztikus asztal, rajta két győzelmi korona egy-egy pálmaággal, alul 5 alma és amphora.

BMC Thrace 154, 46; SCHÖNERT 1965, 628-629; CN 3001-3003, 3011, 4766, 13054-13055

⁵ CN coin 13198, in: Corpus Nummorum, https://www.corpus-nummorum.eu/CN_13198 [Last downloaded: 2021/09/08]

⁶ Egykori birtokosa sérülés nélküli lapkát és hiányos patinát említett, ami alól több helyen kilátszott a fém. Gyűjtők számára érdekes információ, hogy egy gyenge tartású, hiányos lapkájú példány 800 angol font, tehát akkori árfolyamon 310.000 forint plusz jutalék áron kelt el 2020 augusztusában (Roma Numismatics Limited, E-Sale 74, Lot 752).

⁷ Ezúton köszönjük a két érme korábbi birtokosának részletes információközlését, amely a beazonosítást lehetővé tette.

Fig. 2. A Brigetio polgárvárosában talált medalion

A medalion 2012-ben a polgárvárosból került elő, szerencsére ásatási körülmények között. A Vásártér keleti feléből előkerült darab Perinthusban készült. A medalion a felső humuszrétegből került elő a VI. ház északkeleti részén (Fig. 3), így stratigráfiai következtetések levonására nem alkalmas. Brigetio polgárvárosát viszont tudjuk, hogy 252 körül hagyták fel, így csak pár évtizeden belül jutott el a Dunára, és került a föld alá. Fontos azonban megjegyezni, hogy az alapvetően katonai kontextusból ismert keleti medalionokkal szemben, ez a darab egyértelműen polgári környezetből került elő.

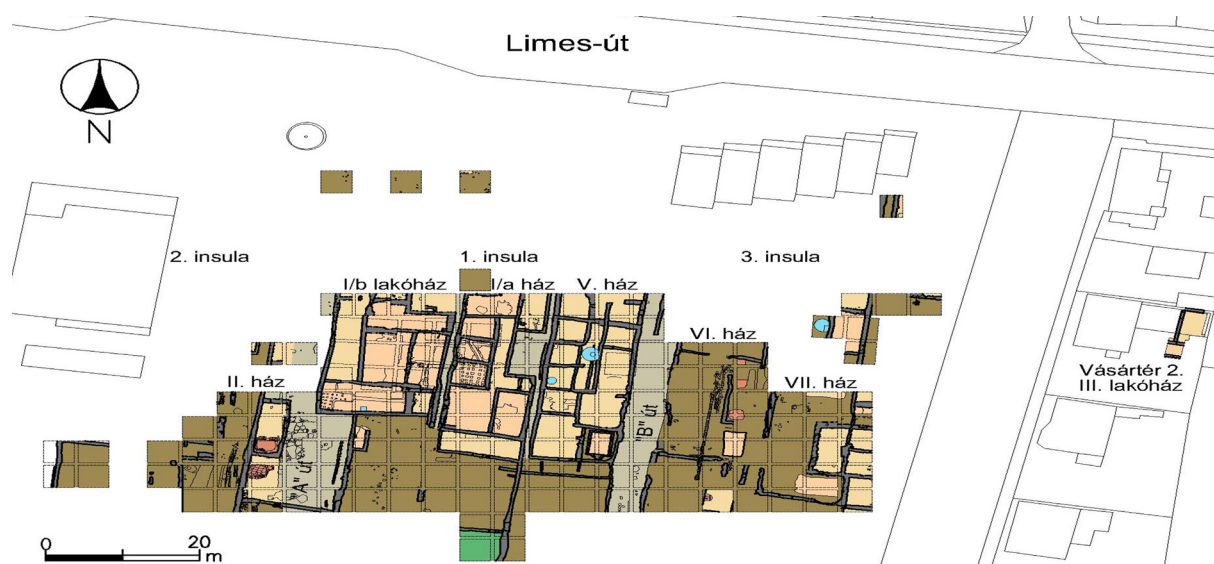

Fig. 3. Brigetio polgárvárosának feltárt részei. (Dobosi L. által)

Kat. 4

III. Gordianus

Byzantium, Thrákia

AE medalion 36,92 mm 30,10 g 6 h

Előlap: M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟΣ [A]ΥΤΟ

Sugárkoronás, ruhás és páncélos büszt balra, kezében lándzsa és pajzs.

Hátlap: ΕΠ ΑΥΡ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Τ Β Κ Π ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚ // ΒΥΖΑΝΤΙΩΝ ΣΕΒΑΚΤΑ

Babérkoszorús, togás császár capite velato jobbra áll, szemben városistennő balra áll, fején corona muralis, baljában cornucopia, jobb kezében paterával áldoz a kettejük között álló agonisztikus asztal felett. Az asztalon díjkorona pálmaággal.

Fig. 4. A brigetio legiotáborában talált medalion

A medalion meglehetősen ritka, 2019-ben egy aukción kelt el egy nagyon hasonló darab, ám eltérő előlapi körirattal.⁸ Előlapi egyezést viszont egy másik Párizsban őrzött darabbal mutat.⁹

Jelenleg ismert darabok áttekintése¹⁰

	Uralkodó	Verde	Hátlap	Gyűjtemény	Átmérő (mm)
1	Caracalla	Perinthus	Városistennő	Kállay-Lenhardt	42
2	Caracalla	Perinthus	Városistennő	Kállay-Lenhardt	40,5
3	Caracalla	Perinthus	Városistennő	Református Kollégium (Pápa)	40
4	Caracalla	Perinthus	Két templom, urnák	MNM	37-38
5	Geta	Perinthus	Két templom, urnák	MNM	38
6	Elagabalus	Perinthus	Heracles	MNM	38-40
7	Severus Alexander	Perinthus	Dionysos	Mócsy	42
8	Caracalla	Philippopolis	Asztal, oroszlánláb	Thúróczy	37-38
9	Caracalla	Philippopolis	Diskobolos	MNM	41-43
10	Caracalla	Philippopolis	Császár lovon	MNM	40-43
11	Septimius Severus	Perinthus	Heracles	MNM	49
12	Severus Alexander	Perinthus	Zodiákus	Magángyűjtemény	>43
13	Caracalla ésGeta	Perinthus	Asztal	KGyM	35
14	III. Gordianus	Byzantium	Császár és istennő, asztal	KGyM	37
15	III. Gordianus	?	Templom	Magángyűjtemény	45-46

8 Roma Numismatics E-Sale 63, Lot 542 (07.11.2019). Bővebben lásd JUHÁSZ 2021.

9 <http://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb41811359x>

10 Az 1–11. számú darabig BARKÓCZI-KERÉNYI 1958a és BÍRÓNÉ-SEY 1961 alapján.

Neokoros

A brigetiói medalionok közül jó páron darab megjelenik a neókoros felirat is, amelyek egy külön kategóriát jelent a provinciális görög éremverésben. Maga a *νεοκόρος* szó templomseprőt jelent, amely a *νεως* (templom) és a *κορπεῖν* (seperni) tagokból áll. A kifejezés eredetileg templomszolgát jelölt, akinek feladata volt a kultuszhely rituális kitisztítása, de később a vezető papot is jelölhetett. A római időkben olyan városoknak megítélt név volt, a városi védőistenek kultuszának kiemelt őrzői voltak (pl. Ephesos Artemis tiszteletében). Ugyanakkor ez a településnek adományozott cím is volt, amellyel a császárok tüntették ki az kis-ázsiai településeket, amiért szabályos versengés folyt köztük. Ez együtt járt az uralkodónak dedikált templom építésével is, amely az egész provinciát és nem csak a helyi közösséget szolgálta. Jól látható tehát, hogy miért volt ilyen különleges cím, amelyet egy város akár többször is elnyerhetett. Ez eltérő császároknak emelt templomokkal történt, amelyet érmeiken is megjelenítettek.¹¹ Ephesos volt az első ilyen Augustus alatt, de összesen 37 ilyen várost ismerünk elsősorban Kis-Ázsiában. Septimius Severus például előszeretettel jutalmazta az őt támogató városokat, így Perinthost is szemben mondjuk a Pescennius Niger mellett álló Byzantióval, amelyet hosszú ostrom után 196-ban le is romboltatott. A neókorón medalionok különösen a Severus-korban voltak gyakoriak.

Az érmek jelenlétéről

Barkóczi László és Kerényi András korábbi összefoglalásában¹² a kibocsátó városok által az uralkodó tiszteletére szervezett játékokon elnyert díjként azonosította a kérdéses érmeiket. Ezt a magyarázatot a későbbi magyar szakirodalom is elfogadta.¹³ E teória helyett nem kívánunk újabbal előállni, mindössze három elgondolkodtató jelenséget szeretnénk kiemelni.

Az egyik, hogy e thrákiai medalionok jelenléte Brigetióban kiemelkedően magas más pannoniai településekkel összevetésben. A Barkóczi-Kerényi páros is érzékelte ezt aényt, amikor az aquincumi éremanyaggal vetették össze, de akkor ők az aquincumi medalionok alacsony számát a „kutatottság hiányával” indokolták,¹⁴ ami már akkoriban sem teljesen állta meg a helyét, tekintve, hogy a „hivatalos” ásatások kezdete Aquincumban 150 évvel megelőzte Brigetiót. Az azóta előkerült, hatványozottan nagyobb éremanyag pedig, ha lehet, csak tovább növelte a különbséget. Ugyanez a helyzet egy másik legiotáborral rendelkező településen, Vindobonában is, mint ahogy Intercisában is. Carnuntumban figyelhető meg még a thrák veretek nagy száma. Tehát az érmek nagyszámú jelenlétének végső magyarázatának reflektálni kell ezekre a kiugró különbségekre különböző, katonai jellegű települések között. (Kézenfekvő a csapatok eltérő vezényleésében látni a magyarázatot, de pl. az aquincumi legio esetében Barkócziék kimutatják a thrák kapcsolatot

Egy másik tény amire figyelemmel kell lennünk, hogy – noha sajnálatos módon nagyon kevés darab került elő hiteles körülmények között – de Brigetióból is van legalább van egy olyan, ami sírmelléklet volt, egy aquincumi darab gyermeksírban.¹⁵ Moesia Superior székhelyének, Viminaciumnak Pecine temetőjének 4215-ös sírjából Caracalla és Severus Alexander egy-egy perinthosi neókorón medalionja került elő.¹⁶ Ezek mellett találunk még Severus Alexandernek egy további perinthosi, ill. Caracallának egy nikopolisi érmét ugyanebből a női

11 Pl. CN coin 4760, in: Corpus Nummorum, https://www.corpus-nummorum.eu/CN_4760 [Last downloaded: 2021/06/06]

12 BARKÓCZI-KERÉNYI 1958, 87. BARKÓCZI 1957–1958.

13 Lásd pl. BÍRÓNÉ-SEY 1961; BÍRÓNÉ-SEY 1977; TORBÁGYI 1988.

14 'As we shall see in the following, the garrison of Aquincum as well as that of Brigetio were in connection with Thracia, so the lack of such coins in the area of Aquincum seems to be a mere coincidence.' BARKÓCZI-KERÉNYI 1958, 81.

15 Bécsi út 52. szám alatt került elő egy csontvázaz gyereksírban a bokánál egy vaskés és két dobókocka mellől. SCHÖNERT 1965, 739, 782; MARTON 2000, 32–33.

16 VOJVODA-MRDIĆ 2017, Cat. 3126–3128.

temetkezésből. A Viminaciumban talált medalionok csekély száma azért is meglepő, mert itt jóval nagyobb arányban fordulnak elő provinciális görög pénzek, mint Pannoniában, noha a terület a bányászat miatt az utóbbi évtizedekben meglehetősen intenzíven kutatott volt.

A harmadik pedig egyszerűen jó néhány darab kopottsága, ami nem igazán fér össze egy nagy becsben tartott, ritka díj koncepciójával (hiszen tömeges előfordulásról azért közel sem beszélhetünk), hacsak nem, ahogy az előző bekezdésben is említettük, a szerzés körülményei egy idő után már vesztek fontosságukból és a darabok monetizálódtak.

A szépen kivitelezett, nagyméretű medalionoknak mindig különlegessége, dekoratív funkciója volt a fontos, ill. a személyes jelentősége, amiért azt valaki megkapta. Ugyanakkor a különböző kontextusokból (legio tábor, polgárváros, sír) látszik, hogy ezek nem maradtak mindig meg a katonáknál, hanem azt pénzért vagy szentimentális okokból tovább is adhatták.

Bibliográfia

BARKÓCZI L.

1957–1958 Római-kori bronz medaillonok Szőnyből. *NK* 56–57, 47–48.

BARKÓCZI L. – KERÉNYI A.

1958 Bronze medallions of Thracian issue from Brigetio. *FA* 10, 71–87.

BARTUS D. – BORHY L. – SZÁMADÓ E. – JUHÁSZ L. – SIMON B. – BARNA F. – BENES A. – JOHÁCZI SZ. – OLASZ R. – SZABÓ M.

2020 Excavations in Brigetio 2020. *DissArch* Ser. 3. No. 8, 189–204. (<https://doi.org/10.17204/dissarch.2020.189>)

BÍRÓNÉ-SEY K.

1961 Egy újabb thráciai veretű bronzmedália Brigetióból. *ArchÉrt* 88, 273–274.

1977 *Coins from identified sites of Brigetio and the question of local currency*. Régészeti Füzetek Ser. II. No. 18. Budapest 1977.

BMCG

Catalogue of the Greek Coins in the British Museum. Vol. I–XXIX. London 1873–1927.

DNP

CANCIK, H. – SCHNEIDER, H. (Eds): *Der Neue Pauly* VIII. Stuttgart – Weimar 2000, 827–828

JUHÁSZ L.

2018 Monetary circulation in the municipium of Brigetio. In: IVANIŠEVIĆ, V. – BORIĆ-BREŠKOVIĆ, B. – VOJVODA, M. (Eds): *Proceedings of the international numismatic symposium circulation of antique coins in Southeastern Europe Viminacium, Serbia September 15th–17th, 2017*. Beograd, 9–21.

2021 A rare Byzantine medallion of Gordian III from the legionary fort of Brigetio. *Acta Numismatica* 2 (in print).

MARTON A.

2000 Sírok és sírkövek a Bécsi úti temetőből. *AqFüz* 6, 20–36.

SCHÖNERT, E.

1965 *Die Münzprägung von Perinthos*. Berlin.

TORBÁGYI M.

1988 Greek Colonial Coins in Intercisa/Pannonia Inferior (91-93 A.D.). *Quaderni ticinesi di numismatica e antichità classiche* 17 269-286.

VOJVODA, M. – MRĐIĆ, N.

2015 *Coin finds from the Viminacium necropolis of Više Grobalja and their role in funerary ritual*. Beograd. (<https://doi.org/10.2298/STA1565053V>)

2017 *Coin finds from the Viminacium necropolis of Pećine and their role in funerary ritual*. Beograd. (<https://doi.org/10.2298/STA1868065V>)